**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

(2013 ਦੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 406)

14 ਮਈ 2024

**[ਹਿਮਾ ਕੋਹਲੀ ਅਤੇ ਅਹਿਸਾਨੁੱਦੀਨ ਅਮਾਨਉੱਲਾ, ਜੇ.ਜੇ.]**

**ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਮੁੱਦਾ**

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਾਇਰ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਗਠਿਤ ਕਮੇਟੀ (ਆਂ) ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

**ਸਿਰਲੇਖ**

**ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ - ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਗਠਿਤ ਕਮੇਟੀ(ਆਂ) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ - ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ-ਭੜੱਕਾ; ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣਾ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਆਦਿ। - ਬਿਹਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਝਾਰਖੰਡ, ਓਡੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਿਤੀ 23.04.2024 ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਰੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ - ਵਾਧੂ ਵਾਰਡਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਐਮੀਕਸ ਕਿਊਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ; ਵਾਧੂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੈਨੀਟੇਸ਼ਨ ਸਹੂਲਤ, ਰਸੋਈ, ਸਟਾਫ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ; ਅਜਿਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਪਗ੍ਰੇਡੇਸ਼ਨ; ਲੰਬਿਤ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀਆਂ:**

**ਆਯੋਜਿਤ:** ਐਮਿਕਸ ਕਿਊਰੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ - ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਧੂ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ - ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ/ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਵਾਰਡਨਾਂ/ਰਸੋਈਏ/ਡਾਕਟਰਾਂ/ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ ਸਟਾਫ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅਸਾਮੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣਾ - ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ/ਮਾਪਦੰਡ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਪਾਰਸ 36-38, 41)

**ਕੇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ**

*ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (II) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ* (1980) 2 ਐੱਸ. ਸੀ. ਆਰ. 557: **(1980) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 488;** *ਰਾਮ ਮੂਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ* **(1997) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 642;** *ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਪਾਂਡੁਰੰਗ ਸੰਗਜਗੀਰ (1966) 1*

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

ਐਸਸੀਆਰ 702: **ਏਆਈਆਰ 1966 ਐਸਸੀ 424**; *ਮੋਹਨ ਪਟਨਾਇਕ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ* [1975] 2 ਐਸਸੀਆਰ 24 : **(1975) 3 ਐਸਸੀਸੀ 185;** *1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਬਨਾਮ 1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ-ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ* [2016] 1 ਐਸਸੀਆਰ 1090: **(2016) 3 ਐਸਸੀਸੀ 700;** *1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ-ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ (ਜੇਆਈ)* [2016] 7 ਐਸਸੀਆਰ 1001 : **(2016) 10 ਐਸਸੀਸੀ 17;** *1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ* [2017] 14 ਐਸਸੀਆਰ 519 : **(2017) 10 ਐਸਸੀਸੀ 658**; *1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਰੇ* [2018] ਵਿੱਚ 12 ਐਸਸੀਆਰ 78 : **(2018) 18 ਐਸਸੀਸੀ 777 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।**

**ਐਕਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ**

ਭਾਰਤ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ।

**ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ**

ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਧਾਰ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ; ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 21; ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰ; ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ; ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ; ਕੈਦੀ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ/ਵਾਧਾ; ਨਵੇਂ ਕੈਦੀ ਸੈੱਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ; ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀ; ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ; ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ; ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016.

**ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੇਸ**

ਸਿਵਲ ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ: 2013 ਦੀ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ (ਸਿਵਲ) ਨੰਬਰ 406
(ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 32 ਦੇ ਤਹਿਤ)

**ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰੀ**

ਗੌਰਵ ਅਗਰਵਾਲ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਐਮਿਕਸ ਕਿਊਰੀ

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਸ਼ਵਰਿਆ ਭਾਟੀ, ਏ.ਐੱਸ.ਜੀ., ਅਮਿਤ ਆਨੰਦ ਤਿਵਾੜੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਗਰਿਮਾ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਸੀਨੀਅਰ ਏ.ਏ.ਜੀ., ਬੀ.ਕੇ. ਸਤੀਜਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਇਰਸ਼ਾਦ, ਸ਼ਿਵ ਮੰਗਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਏ.ਏ.ਜੀ., ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਰੂਪਰਾਹ, ਡੀ.ਏ.ਜੀ., ਤਪੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਿੰਘ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ/ਏ.ਏ.ਜੀ., ਆਰ. ਬਾਲਾ, ਸੀਨੀਅਰ ਐਡਵੋਕੇਟ, ਮਹਿਫੂਜ਼ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਜ਼ਕੀ, ਪੋਲੰਕੀ ਗੌਥਮ, ਕੇ.ਵੀ. ਗਿਰੀਸ਼ ਚੌਧਰੀ, ਐੱਮ. ਰਾਜੇਸ, ਐੱਮ. ਮੁਖਰਜੀ, ਮੀਰਨ ਮਕਬੂਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਰਚਿਤਾ ਨਿਗਮ, ਸ਼ੁਵੋਦੀਪ ਰਾਏ, ਸੌਰਭ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ, ਸੁਮਿਤ ਕੁਮਾਰ, ਅਭਿਮਨਿਊ ਤਿਵਾੜੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਲੀਜ਼ਾ ਬਾਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੀਖੜਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੀਪਨਵਿਤਾ ਪ੍ਰਿਯੰਕਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਵਾਤੀ ਘਿਲਦਿਆਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੇਵਯਾਨੀ ਨੇਮ ਦਾ, ਸੁਰਜੰਦ ਨੇ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਜੰਦ ਏ. ਰਾਓ, ਸਮਰ ਵਿਜੇ ਸਿੰਘ, ਕੇਸ਼ਵ ਮਿੱਤਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਾਬਰਨੀ ਸੋਮ, ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ, ਮਨੀਸ਼ ਵਰਮਾ, ਪਾਰਥ ਅਵਸਥੀ, ਪਸ਼ੂਪਤੀ ਨਾਥ ਰਾਜ਼ਦਾਨ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮੈਤ੍ਰੇਈ ਜਗਤ ਜੋਸ਼ੀ, ਸ. ਅਸਤਿਕ ਗੁਪਤਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਦੀਪ ਕੌਰ ਰੈਨਾ, ਰਿਸ਼ੀ ਮਲਹੋਤਰਾ, ਵੀ.ਐਨ.ਰਘੁਪਤੀ, ਮਨਿੰਦਰ ਪਾਲ ਗੁਪਤਾ, ਵਰੁਣ

ਵਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮਿਥਿਲੀ ਐਸ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਪਜ਼ਲ ਅੰਸਾਰੀ, ਸੀ. ਕੇ. ਸਸੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮੀਨਾ ਕੇ ਪੌਲੋਸ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਨੁਪ੍ਰਿਆ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮ੍ਰਿਣਾਲ ਗੋਪਾਲ ਐਲਕਰ, ਸੌਰਭ ਸਿੰਘ, ਮਨੀਸ਼ ਯਾਦਵ, ਆਦਿੱਤਿਆ ਅਨਿਰੁਧ ਪਾਂਡੇ, ਸਿਧਾਰਥ ਧਰਮਅਧਿਕਾਰੀ, ਭਰਤ ਬਾਗਲਾ, ਸੌਰਵ ਸਿੰਘ, ਆਦਿੱਤਿਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਪ੍ਰੀਤ ਐਸ ਫਾਂਸੇ, ਆਦਰਸ਼ ਦੂਬੇ, ਪੁਖਰਾਮਬਾਮ ਰਮੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਕਰੁਣ ਸ਼ਰਮਾ, ਅਨੁਪਮਾ ਨਗਨਗੋਮ, ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦਿਵਿਆਸਾਨਾ, ਆਰ ਰਾਜਸੇਲਵਨ, ਅਵਿਜੀਤ ਮਨੀ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ, ਉਪੇਂਦਰ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਪੀਐਸ ਨੇਗੀ, ਟੀਕੇ ਨਾਇਕ, ਕਿਨਫਾਮ ਬਨਾਮ ਖਾਰਲਿੰਗਦੋਹ, ਮਾਰਬੀਆਂਗ ਖੋਂਗਵਿਰ, ਸਿੱਧੇਸ਼ ਸ਼ਿਰੀਸ਼ ਕੋਤਵਾਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕੇ. ਏਨਾਤੋਲੀ ਸੇਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਲਿਮਯਿਨਲਾ ਜਮੀਰ, ਅਮਿਤ ਕੁਮਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਚੁਬਾਲੇਮਲਾ ਚਾਂਗ, ਪ੍ਰਾਂਗ ਨਿਊਮਾਈ, ਅਨਿੰਦਿਤਾ ਪੁਜਾਰੀ, ਸ਼ੈਲੇਸ਼ਵਰ ਯਾਦਵ, ਰਾਧਿਕਾ ਮਹਾਪਾਤਰਾ, ਭੂਮਿਕਾ ਚੌਕਸੇ, ਕਰਨ ਸ਼ਰਮਾ, ਸੌਰਭ ਰਾਜਪਾਲ, ਨਿਧੀ ਜਸਵਾਲ, ਸ਼ਾਲਿਨੀ ਸਿੰਘ, ਅਮੋਘ ਬਾਂਸਲ, ਸੰਦੀਪ ਕੁਮਾਰ ਝਾਅ, ਰਘਵੇਂਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਆਨੰਦ ਕੁਮਾਰ ਦੂਬੇ, ਸਿਮੰਤਾ ਕੁਮਾਰ, ਜੈਨੇਂਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਮਨੀਸ਼ ਪਾਠਕ, ਸਬਰਿਸ਼ ਸੁਬਰਾਮਨੀਅਮ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦੇਵਯਾਨੀ ਗੁਪਤਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਉਨੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ, ਨਮਨ ਦਿਵੇਦੀ, ਸੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕੁਮਾਰ, ਤਨਵੀ ਆਨੰਦ, ਦਾਨਿਸ਼ ਸੈਫੀ, ਚੰਦਰ ਭੂਸ਼ਣ ਤਿਵਾੜੀ, ਸਿਧਾਰਥ ਸਾਂਗਲ, ਪ੍ਰਦੀਪ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਦਲੀਪ ਧਿਆਨੀ, ਸੂਰਜ ਸਿੰਘ, ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਸੱਤਿਆ ਮੋਹੰਤੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਆਸਥਾ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੇਅਸ ਅਵਸਥੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮੁਸਕਾਨ ਸੁਰਾਣਾ, ਕੇ.ਐਮ. ਨਟਰਾਜ, ਮੁਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਮਾਰੋਰੀਆ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਹਾਸਿਨੀ ਸੇਨ, ਈਸ਼ਾਨ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਭਾਕਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਮ੍ਰਿਣਾਲ ਏਲਕਰ ਮਜ਼ੂਮਦਾਰ, ਹਰੀਸ਼ ਪਾਂਡੇ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ਗੁਨ ਠਾਕੁਰ, ਕਮਲੇਂਦਰ ਮਿਸ਼ਰਾ, ਰਾਜੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਨ, ਪੀਯੂਸ਼ ਬੇਰੀਵਾਲ, ਕਨੂੰ ਅਗਰਵਾਲ, ਵਰੁਣ ਚੁੱਘ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪਾਵਨ, ਭੁਵਨ ਚੁੱਘ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਪਾਂਧੀ, ਕਾ. ਵਿਨੀਤ ਸਿੰਘ, , ਐਮ.ਕੇ. ਮਰੋਰੀਆ, ਅਰਵਿੰਦ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪੱਲਵੀ ਲੰਗਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰੁਚਿਕਾ ਗੁਪਤਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਹੈਨੀ ਖੰਨਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਮਿਤਾ ਚੌਧਰੀ, ਆਸ਼ੂਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਚੌਧਰੀ, ਸਮੀਰ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਪ੍ਰਾਂਜਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਾਸ਼ਿਫ ਇਰਸ਼ਾਦ ਖਾਨ ਫਰੀਦੀ, ਅਭਿਮੰਨਿਊ ਕੁਮਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਅਭਿਮੰਨਿਊ ਕੁਮਾਰ ਪਨਿਸ਼ਮਾ, ਯੂ. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਰਸ਼ਮੀ ਨੰਦਕੁਮਾਰ, ਯਸ਼ਮਿਤਾ ਪਾਂਡੇ, ਰਜਿੰਦਰ ਸਾਹੂ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਹੇਮਾ ਸਾਹੂ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਕਮਲੇਸ਼ ਜੈਨ, ਗੌਰਵ ਅਗਰਵਾਲ, ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੱਕੜ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੁਹਾਸ਼ਿਨੀ ਸੇਨ, ਸਾਰਥਕ ਕਰੋਲ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮੇਵਿਕਰਮਾ ਥਾਨਵੀ, ਅਸ਼ੋਕ ਪਾਣਿਗ੍ਰਹੀ, ਬੀ.ਕੇ. ਅਬਿਤਕਯ ਕੁਮਾਰ, ਕਰੀਸ਼ਯ ਕੁਮਾਰ, ਕਰੀਸ਼ਯ ਕੁਮਾਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ. ਸਿੰਘਲ, ਰਮਨ ਯਾਦਵ, ਮੁਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮੀਆ ਵਿਕਰਮਾ ਥਨਵੀ, ਆਨੰਦੋ ਮੁਖਰਜੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਏਕਤਾ ਭਾਰਤੀ, ਸ਼ਵੇਤੰਕ ਸਿੰਘ, ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸ਼ਾਂਤਨੂ ਸਾਗਰ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਰੰਜਨ ਰਾਜ, ਅਨਿਲ ਕੁਮਾਰ, ਗੁਣੇਸ਼ ਰੰਜਨ, ਸਲਵਾਡੋਰ ਸੰਤੋਸ਼। ਰਿਬੈਲੋ, ਰਾਘਵ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਤੀਕ ਤਨਮਯ, ਜਸਕੀਰਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਦੀਪਾਂਸ਼ੂ ਰਾਜ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪੂਜਾ ਗਿੱਲ, ਅਜੈ ਵਰਮਾ, ਵੈਸ਼ਨਵ ਕੀਰਤੀ ਸਿੰਘ, ਦੁਰਗੇਸ਼ ਰਾਮਚੰਦਰ ਗੁਪਤਾ, ਐਡਵੋਕੇਟ ਸ. ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ।

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

**ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਫੈਸਲਾ / ਆਦੇਸ਼**

**ਆਰਡਰ**

**(I) ਸੰਦਰਭ**

1. ਸਾਡੇ 23 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2024 ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਸ਼੍ਰੀ ਗੌਰਵ ਅਗਰਵਾਲ, ਵਿਦਵਾਨ ਐਮਿਕਸ ਕਿਊਰੀ 1 ਨੇ ਬਿਹਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਝਾਰਖੰਡ, ਓਡੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੋਟ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।
2. ਏਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ੩੦੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਅਗਰਵਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਰਾਜ (ਸੁਪਰਾ) 23 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2024 ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਧੂ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।
3. ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੇਲੰਗਾਨਾ, ਅਸਾਮ, ਗੁਜਰਾਤ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਹਲਫਨਾਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਉਕਤ ਹਲਫਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਆਪਕ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।

**(II) ਸਟੇਟਵਾਈਜ਼ ਸਟੂਟਸ ਰਿਪੋਰਟਾਂ**

**(ਏ) ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ**

4. ਅੱਜ ਜੋ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਜੋੜਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੱਲ ਵਧੀਕ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੀੜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ (ਏ) ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ, (ii) ਦਰਭੰਗਾ, (iii) ਗੋਪਾਲਗੰਜ, (iv) ਖਗੜੀਆ, (v) ਲਖੀਸਰਾਏ, (vi) ਮਧੇਪੁਰਾ, (vii) ਬਿਹਾਰਸ਼ਰੀਫ, (viii) ਨਵਦਾਹ, (9) ਸਹਾਰਸਾ, (x) ਛਪਰਾ, (xi) ਸੀਤਾਮੜੀ, (xi) (xiii) ਸੁਪੌਲ, (xiiv) ਹਾਜੀਪੁਰ; (ਬੀ) ਆਦਰਸ਼ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਬੇਊਰ, ਅਤੇ (ਸੀ) ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਪੂਰਨੀਆ।
5. ਨੋਟ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਢਿੱਲ ਦੇ ਇੱਕ ਮਾਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਚਾਲੂ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਭਾਵ ਮਾਰਚ, 2025 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੋਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਢੁਕਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

---

1 ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ 'ਏਸੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

2 ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਨੋਟ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

6. ਇਹ ਅਦਾਲਤ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸਬੰਧਤ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਗਯਾ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਡਰੇਨੇਜ ਸੁਵਿਧਾ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਉਪਲਬਧਤਾ, ਵਾਧੂ ਪਖਾਨੇ ਬਣਾਉਣ, ਰਸੋਈ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

7. ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹ ਸ਼ੇਰਘਾਟੀ ਲਈ 15 ਵਾਧੂ ਪਖਾਨੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬਿਲਡਿੰਗ ਕੰਸਟ੍ਰਕਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

8. ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਗਠਿਤ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ 13 ਕੇਂਦਰੀ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਆਰਾ, ਕਟਿਹਾਰ, ਲਖੀਸਰਾਏ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਗਯਾ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

9. ਫਿਰ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੁਝ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ/ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਅਜੇ ਰਸੋਈ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਕੰਧ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਪਖਾਨੇ ਬਣਾਉਣ/ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਕਰਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ, ਮਹਿਲਾ ਜੇਲ੍ਹ-ਵਾਰਡਾਂ ਅਤੇ ਬੈਰਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਕੈਦੀ ਸੈੱਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀਆਂ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਜਾਇਜ਼ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ / ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਪਹਿਲ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਨੋਟ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2024-25 ਵਿੱਚ ਭਾਵ ਅਗਲੇ 10 ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਚ, 2025 ਤੱਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ।

10. ਉਪਰੋਕਤ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ, ਏਸੀ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

> *(ਏ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਲਖੀਸਰਾਏ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਨਵਾਦਾ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਦੱਸੀਆਂ 5 ਮਹਿਲਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਵਾਰਡਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।*

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

*ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਇਸ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਰਕਾਰ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਸਕਦੀ ਹੈ।*

*(ਬੀ) ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਧੂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਫਾਈ ਸਹੂਲਤ, ਰਸੋਈ, ਸਟਾਫ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।*

*(ਸੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਦਰਭੰਗਾ, ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਪੂਰਨੀਆ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਸਹਾਰਸਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਛਪਰਾ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਲਫਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੰਮ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਯਾਨੀ 2025 ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਮੀਟਿੰਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਕਿ ਉਕਤ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੇਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।*

*ਡੀ) ਗੋਪਾਲਗੰਜ, ਖਗੜੀਆ, ਬਿਹਾਰਸ਼ਰੀਫ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ 4 ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਦਬਾਅ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਬਾਰੇ ਇਸ ਮਾਣਯੋਗ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।*

*ਈ) ਅਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਧੇਪੁਰਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮਧੇਪੁਰਾ ਵਿੱਚ 182 ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮਰੱਥਾ 517 ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ 2.5 ਗੁਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਮੀਨ ਐਕੁਆਇਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।*

*ਐਫ) ਸੁਪੌਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉਸਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਸਕੇ।*

11. ਏਸੀ ਨੇ ਵਾਧੂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

'... ਹੇਠਾਂ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਰ ਪੂਰਵਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

| *ਕ੍ਰਮ ਸੰਖਿਆ* | *ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਨਾਮ* | *ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ* |
|---|---|---|
| *1* | *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਬੇਗੂਸਰਾਏ* | *ਜੇਲ 'ਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਹੂਲਤਾਂ:- ਜੇਲ 'ਚ ਇਸ ਸਮੇਂ 10 ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਮਹਿਲਾ ਸੈੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਚ 37 ਮਹਿਲਾ ਜੇਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਬੱਚਾ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਸਥਾਈ ਕਰੈਚ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਫ਼ਸਰ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਫ਼ਸਰ ਬੇਗੂਸਰਾਏ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਦ 0-6 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਮਹਿਲਾ ਵਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਂਗਣਵਾੜੀ ਕੇਂਦਰ ਖੋਲ੍ਹਣ।*<br>*ਜੇਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਧੂ ਪੁਰਸ਼ ਸੈੱਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਜਨਤਕ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।*<br>*ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮੰਝੌਲ ਸਬ-ਡਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਬਖਰੀ ਸਬ-ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।* |
| *2* | *ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਭਾਗਲਪੁਰ/ ਮਹਿਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਭਾਗਲਪੁਰ* | *ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਜੇਲ੍ਹ, ਭਾਗਲਪੁਰ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ 10 ਕਮੋਡਾਂ ਵਾਲੇ ਟਾਇਲਟ ਕਮ ਬਾਥਰੂਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।* |

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

| | | |
|---|---|---|
| | | *ਮਾਡਲ ਜੇਲ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਜੇਲ੍ਹ, ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੇ ਵਾਰਡਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਡਬਲ ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਅਲਮਾਰੀਆਂ (ਪਖਾਨੇ, ਪਿਸ਼ਾਬ ਘਰ) ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।*<br>*ਫਿਲਹਾਲ ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੀ ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਜੇਲ 'ਚ ਫਲਸ਼ ਟਾਇਲਟ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਾਡਲ ਜੇਲ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਪਖਾਨੇ ਫਲਸ਼ ਪਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਪਖਾਨੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।*<br>*ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੀ ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹਰ 10 ਕੈਦੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ/ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।*<br>*ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਗਲਪੁਰ ਦੀ ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਰਸੋਈ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਾਡਲ ਜੇਲ ਮੈਨੂਅਲ, 2016 ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਧੂ ਆਧੁਨਿਕ ਰਸੋਈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ।* |
| *3* | *ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਬਕਸਰ* | *ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ <u>ਕੰਟੀਨ, ਕਰੈਚ, ਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ, ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰਸੋਈ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।</u>* |
| *4* | *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਨਾ* | *ਪਟਨਾ ਵਿੱਚ ਆਦਰਸ਼ ਸੈਂਟਰਲ ਬੇਉਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਫੁਲਵਾੜੀਸ਼ਰੀਫ ਅਤੇ 4 ਸਬ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਕਤ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਰਿਪੋਰਟ ਨਹੀਂ ਹੈ।* |

ਡਿਜੀਟਲ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ

| | | |
|---|---|---|
| *5* | *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਰੋਹਤਾਸ (ਸਾਸਾਰਾਮ) [30 ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, 82 ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਹਨ]।* | *ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।* |
| *6* | *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਸਮਸਤੀਪੁਰ* | *ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਹਫਤੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਗਾਇਨੀਕੋਲੋਜਿਸਟ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਲ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਿਵਲ ਸਰਜਨ ਸਮਸਤੀਪੁਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਜੋ ਇਕ ਗਾਇਨੀਕੋਲੋਜਿਸਟ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 4-6 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬੱਚਾ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨੇੜਲੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।* |

...'

12. ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ, ਬੇਊਰ, ਫੁਲਵਾੜੀਸ਼ਰੀਫ ਅਤੇ ਉਕਤ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 4 ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

13. ਏਰਗੋ, ਏਸੀ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ 'ਤੇ, ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰੇ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ/ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਰਾਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਅਗਲੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪਾਲਣਾ ਦਾ ਨਵਾਂ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

**(ਬੀ) ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ**

14. ਏਸੀ ਦੇ ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ (ਏ) 2024-2025 ਤੋਂ 2028-2029, (ਬੀ) 2029-2030 ਤੋਂ 2033-2034, (ਸੀ) 2034-2035 ਤੋਂ 2038-2039, ਅਤੇ (ਡੀ) 2039-2040 ਤੋਂ 2043-2044 ਤੱਕ। ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2024-2025 ਤੋਂ 2028-2029 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਲਈ ਪਟਿਆਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕਪੂਰਥਲਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ; ਨਾਭਾ, ਸੰਗਰੂਰ, ਰੂਪਨਗਰ, ਮਾਨਸਾ, ਬਰਨਾਲਾ ਅਤੇ ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹ ਫਾਜ਼ਿਲਕਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਰੰਮਤ ਦੇ ਕੰਮਾਂ, ਸੀਵਰੇਜ ਸਿਸਟਮ, ਨਵੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ, ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸੈੱਲਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ, ਬਾਥਰੂਮ, ਮਹਿਲਾ ਬੈਰਕਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਕਰੈਚ ਆਦਿ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਉਸਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

15. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਲਈ, ਏਸੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ

*(i) ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਖੇਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਸਲ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2024-25 ਵਿੱਚ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ/ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।*

*(ii) ਵਾਧੂ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਜਿਵੇਂ ਪਖਾਨੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਸਟਾਫ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਆਦਿ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।*

*(iii) ਪਿਛਲੀ ਮਿਤੀ 'ਤੇ, ਇਸ ਮਾਣਯੋਗ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਵੱਡੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ **ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਊ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਲੋੜ** ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਫਰੀਦਕੋਟ ਲਈ ਸਿਰਫ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਊ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਊ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਰੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇ।*

*(iv) ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ: ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਲਫਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਭਾਗ ਸੈਨੇਟਰੀ ਪੈਡ ਵੰਡਣ ਅਤੇ ਨਿਪਟਾਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰੇਗਾ*

*ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮਸ਼ੀਨ। ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੀ ਸਹੂਲਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।*

16. ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧਤ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਵਾਂ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

**(ਸੀ) <u>ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ</u>**

17. ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨੋਟ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ 33 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਸਮਰੱਥਾ 14483 ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ 18343 ਕੈਦੀ ਬੰਦ ਹਨ। ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾ ਕੇ 4450 ਕਰਨ ਲਈ 78 ਕੈਦੀ ਬੈਰਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 26 ਕੰਮ ਦਸੰਬਰ, 2024 ਤੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 40 ਕੰਮ ਜੂਨ 2025 ਤੱਕ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਦਸੰਬਰ, 2025 ਤੱਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਅਗਲੇ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, 19 ਵਾਧੂ ਕੈਦੀ ਬੈਰਕਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ 22.8 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ 1900 ਤੱਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਗਲੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਦਸੰਬਰ, 2026 ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

18. ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਬੈਰਕਾਂ ਅਤੇ ਬੈਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸੈਨੇਟਰੀ ਪੈਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਇਕ ਇਨਸੀਨਰੇਟਰ ਮਸ਼ੀਨ ਵੀ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸਫਾਈ ਅਤੇ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਮਹਿਲਾ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਅਤੇ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਦੇ ਪਖਾਨੇ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਾਜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਬੰਧਤ ਜੇਲ੍ਹ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਭੋਜਨ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ 'ਤੇ ਕੱਪੜੇ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵਜੰਮੇ ਬੱਚੇ/ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੇਬੀ-ਕਿੱਟ ਕੱਪੜੇ, ਸਾਬਣ, ਤੇਲ, ਪਾਊਡਰ, ਮੱਛਰਦਾਨੀ, ਰੇਕਸੀਨ ਆਦਿ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਰੈਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਛੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਸਬੰਧਤ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਲ ਘਰ। ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਘਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।

19. ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਭੀੜ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ/ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਦਾ ਹਲਫਨਾਮਾ 16 ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਐਡਵੋਕੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਏਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 4000 ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਪਿੰਡ ਦਿਓਰੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਐਕੁਆਇਰ ਕਰਨਾ, ਬਲਰਾਮਪੁਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਪੈਂਡਿੰਗ ਹੈ।

20. ਏ.ਸੀ. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ:

> *(ਏ) ਸਰਕਾਰ 16 ਕੇਂਦਰੀ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਨੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਬੈਰਕਾਂ ਦੀ ਵਾਧੂ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਉਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਭੀੜ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਲਈ।*
>
> *ਬੀ) ਵਾਧੂ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਖਾਨੇ ਅਤੇ ਸਟਾਫ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।*
>
> *(ਸੀ) ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 100-100 ਦੀਆਂ 19 ਵਾਧੂ ਜੇਲ੍ਹ ਬੈਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਕਤ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।*
>
> *ਡੀ) ਮਹਿਲਾ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਮਾਣਯੋਗ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਗਠਿਤ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਰਿਪੋਰਟ ਹੇਠਲੇ ਦਸਤਖਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਯੋਗ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।*

21. ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਲਫਨਾਮੇ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

**(ਡੀ) <u>ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ</u>**

22. ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 30 ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਡੂੰਗਰਪੁਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਜੋ 31 ਅਗਸਤ, 2024 ਤੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਸਬ-ਜੇਲ੍ਹ ਕਿਸ਼ਨਗੜ੍ਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਬਾੜਮੇਰ, ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਸ਼੍ਰੀਗੰਗਾਨਗਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਨਾਗੌਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਚੁਰੂ, ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਟਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਝੁਨਝੁਨੂ ਵਿੱਚ ਜੇਲ੍ਹ ਬੈਰਕਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕੋਟਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਬਾੜਮੇਰ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਓਪਨ ਜੇਲ ਕੁਆਰਟਰਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੰਮ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੈਲੰਡਰ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਮਾਰਚ, 2025 ਤੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹਨ।

23. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਗਠਿਤ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦਾ ਪੈਰਾ 8 ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:

> *ਮਾਣਯੋਗ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬਣਾਈ ਗਈ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ <u>ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ</u>*
>
> 1. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਬੜੀ (ਧੌਲਪੁਰ)*
> 2. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਹਿੰਡੌਨ ਸਿਟੀ*
> 3. *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਭੀਲਵਾੜਾ*
> 4. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਫਲੋਦੀ*
> 5. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਛੋਟੀ ਸਦਰੀ*
> 6. *ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੇਲ੍ਹ ਰਾਜਸਮੰਦ*
> 7. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਭੀਮ*
> 8. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਰਾਮਗੰਜਮੰਦ*
> 9. *ਸਬ ਜੇਲ ਨੈਣਵਾ*
> 10. *ਸਬ ਜੇਲ੍ਹ ਭਵਾਨੀਮੰਡੀ'*

24. ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸੇ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

25. ਪ੍ਰੈਸੇਂਟੀ ਵਿਚ ਏਸੀ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਏਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਧੀਨ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਸੀਮਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਗੇ ਵਧੇ।

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

**(ਈ) ਝਾਰਖੰਡ ਰਾਜ**

26. 14 ਜੇਲ੍ਹਾਂ (ਕੇਂਦਰੀ/ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ) ਲਈ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਝਾਰਖੰਡ ਪੁਲਿਸ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਿਮਟਿਡ 3 ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੰਗੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

27. ਏ.ਸੀ. ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗੇ ਹਨ:

*i. 'ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਨਵੀਂ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਸ ਮਾਣਯੋਗ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਥਿਤੀ ਰਿਪੋਰਟ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।*

*ii. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਰਾਜ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਵਾਰਡਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਲਈ ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹਰੇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਲੋੜ ਦਾ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕੰਮ ਇਸ ਸਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ।*

*iii. ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮਹਿਲਾ ਜੇਲ੍ਹਾਂ/ਵਾਰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਫਾਈ, ਸਵੱਛਤਾ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।*

28. ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ, ਅਦਾਲਤ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਰਾਜ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਤੁਰੰਤ ਸੁਧਾਰਾਤਮਕ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ/ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟਾਂ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

---

3 ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਜੇਪੀਐੱਚਸੀਐੱਲ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਜੇਪੀਐਚਸੀਐਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਅਨੁਮਾਨ। ਜੇਲ ਸੁਪਰਡੈਂਟ, ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜੂਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਉੱਚ/ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾਦਾਇਕ. ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉੱਚ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਜੋ ਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

29. ਰਾਜ ਏਸੀ ਦੁਆਰਾ ਮੰਗੇ ਗਏ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ।

**(ਐੱਫ) ਓਡੀਸ਼ਾ ਰਾਜ**

30. ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਨੋਟ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਦਾਇਰ ਹਲਫਨਾਮਾ ਇਕ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ - ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਨੇ 13 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਭੇਜੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਓਡੀਸ਼ਾ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 30 ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ (17) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਜੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੀ ਰਿਪੋਰਟ/ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। 8 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ 29 ਚੁਣੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਵਾਰਡ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਲ 2020-2021, 2021-2022 ਅਤੇ 2022-2023 ਦੌਰਾਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ 2240 ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 23 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਵਾਰਡ ਵੀ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ 1625 ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

31. ਪੰਜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨਬਰੰਗਪੁਰ, ਕੰਧਮਾਲ ਫੁਲਬਾਨੀ, ਦੇਏਗੜ੍ਹ, ਗਜਪਤੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਗੜ੍ਹ ਲਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਬੰਧਤ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਤੇ ਕੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

32. ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਮੁਹਿੰਮ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਵਾਂ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

**(ਜੀ) ਕੇਰਲ ਰਾਜ**

33. ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਹਲਫਨਾਮੇ ਵਿੱਚ 13 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

---

4 ਹਵਾਲੇ ਲਈ, ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਵਿੱਚ 56 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਫਿਰ ਵੀ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਏਸੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

> *(ਏ) ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਜੇਲ੍ਹ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।*
>
> *(ਬੀ) ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਚਿਤ ਫੈਸਲੇ ਲਵੇ ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਲਣਾ ਹਲਫਨਾਮੇ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।*

34. ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਪਰੋਕਤ ਏਸੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰੇ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਤਾਰੀਖ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਲਣਾ ਹਲਫਨਾਮਾ ਦਾਇਰ ਕਰੇ।

**(III) <u>ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਰਸਤਾ</u>**

35. ਰਾਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਏ ਗਏ ਸਟੈਂਡਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਦਲੀਲਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਗੰਭੀਰ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਗ ਸਕੇ ਹਨ। ਤੁਰੰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸੁਸਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ. ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਆਰੀ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵੇਰਵੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

36. ਸੁਣਵਾਈ ਦੌਰਾਨ ਅਦਾਲਤ, ਏਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਵਿਚਾਲੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ। ਧਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨ ਸਲਾਹਕਾਰ, ਇਸ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੇ ਸਬੰਧਤ ਗਾਹਕਾਂ ਭਾਵ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜਾਂ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਯੂਟੀ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਸੀਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਧੂ ਹਲਫਨਾਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਚਿਤ ਜਵਾਬ ਦਾਇਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ

ਸੁਣਵਾਈ ਦੀ ਅਗਲੀ ਤਰੀਕ ਤੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਹਫਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਏਸੀ ਨੂੰ ਅਗਾਊਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ।

37. ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੰਬਿਤ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀਆਂ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਲਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਢੁਕਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ 10 ਹਫਤਿਆਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ।

38. ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਆਮ/ਇਕਸਾਰ ਮਾਪਦੰਡ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ/ਮਾਪਦੰਡ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਮਾਡਲ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ 2016 (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਐਮਪੀਐਮ' ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

39. ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਕੀਲ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਜੇਲ ਮੈਨੂਅਲ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਪ੍ਰਤੀ ਕੈਦੀ ਔਸਤਨ ਖੇਤਰ ਐਮਪੀਐਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖੇਤਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਐਮਪੀਐਮ ਸਪੈਸੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਿਰਫ ਮੌਜੂਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ।

40. ਅਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕੈਂਪਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹਰੇਕ ਕੈਦੀ ਲਈ ਸੌਣ ਦੇ ਖੇਤਰ, ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ, ਰਸੋਈ/ ਭੋਜਨ, ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹਨ।

41. ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਹਲਫਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ/ਵਧਾਉਣ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਲੋਜਿਸਟਿਕਸ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਰਡਨਾਂ/ਰਸੋਈਏ/ਡਾਕਟਰਾਂ/ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜੇਲ ਸਟਾਫ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਅਸਾਮੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

42. ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੁਹਰਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 21 ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। *ਸੁਨੀਲ ਬੱਤਰਾ (ii) ਬਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ*, [6] ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਦੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

---

5 ਅਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹਵਾਲਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਮੈਨੂਅਲ, 2022 ਵੱਲ ਹੈ।

6 [1980] 2 ਐਸ. ਸੀ. ਆਰ. 557: (1980) 3 ਐਸ. ਸੀ. ਸੀ. 488

**1382 ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ**

**ਰਾਮ ਮੂਰਤੀ ਬਨਾਮ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ**, [7] ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕੇਸ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਅੱਜ ਵੀ ਲਟਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ, ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ *ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਪਾਂਡੁਰੰਗ ਸਾਂਗਗਿਰੀ* [8] ਅਤੇ *ਮੋਹਨ ਪਟਨਾਇਕ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ* [9]ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ ਪਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ ਅਤੇ **(2016) 3 ਐਸਸੀਸੀ 700**,[10] **(2016) 10 ਐਸਸੀਸੀ 17**,[11] **(2017) 10 ਐਸਸੀਸੀ 658,**[12] **ਅਤੇ (2018) 18 ਐਸਸੀਸੀ 777.**[13] ਵਜੋਂ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਸ ਰਿੱਟ ਪਟੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਆਦੇਸ਼ਾਂ / ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

43. ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਸੂਚੀ 11 ਜੁਲਾਈ, 2024 ਨੂੰ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਸੂਚੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

*ਕੇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ*: ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ।

*ਸਿਰਲੇਖ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ:* ਦਿਵਿਆ ਪਾਂਡੇ

---

7 (1997) 3 ਐਸ. ਸੀ. ਸੀ. 642

8 [1966] 1 ਐਸ. ਸੀ. ਆਰ. 702: ਏ. ਆਈ. ਆਰ. 1966 ਐਸ. ਸੀ. 424

9 [1975] 2 ਐੱਸਸੀਆਰ 24: (1975) 3 ਐੱਸਸੀਸੀ 185

10 ਆਦੇਸ਼ ਮਿਤੀ 05.02.2016.

11 ਆਦੇਸ਼ ਮਿਤੀ 03.10.2016.

12 ਫੈਸਲਾ ਮਿਤੀ 15.09.2017.

13 ਆਦੇਸ਼ ਮਿਤੀ 25.09.2018.

ਬੇਦਾਅਵਾ :- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਰਣਾ/ਨਿਆਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਨਿਆਂ/ ਨਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ।

Yadwinder Singh
Enrl. No. P/956/2016